

## Systémové pojetí pedagogiky

### Typologie systémového pojetí pedagogické vědy – Průcha

- několik druhů dělení dle těchto hledisek:
  - z hlediska účelovosti
    - pedagogika jako normativní teorie
    - pedagogika jako explorativní a explanační teorie
  - z hlediska předmětu
    - pedagogika jako teorie výchovy
    - pedagogika jako teorie edukační reality
  - z hlediska postavení mezi vědami
    - pedagogika jako věda filozofující
    - pedagogika jako věda sociální
- **komplexní pojetí výchovy**
  - respektuje její mnohostrannou úplnost, pojímá výchovu a vzdělávání v dimenzi celoživotní i celospolečenské
  - výchovu dětí a mládeže spojuje s výchovou dospělých, řadíme sem výchovu veřejnou, rodinnou, sebevýchovu i sebevzdělávání, celoživotní charakter výchovy
  - výchova je záležitostí každého člověka, výchovných činitelů, společnosti
  - bez uplatňování komplexního a systémového pojetí výchovy nelze výchovně-vzdělávací soustavu realizovat
  - soustava komplexního pojetí výchovy má dva základní znaky:
    - **prvním znakem** je celistvý, vědecky podložený zřetel k harmonickému rozvíjení osobnosti, sociálních vztahů i společnosti (včetně jejich přírodního prostředí)
    - komplexní přístup ke skutečnosti vyžaduje nejen všestranné poznání, je návodem k jednání skutečně kultivujícímu
  - **druhým znakem** je orientace na hlavní hybné články vývoje daného celku v zájmu optimalizace výchovy
  - **teoretickým základem** je obecná teorie systémů
  - **pojem soustava**
    - centrem pozornosti vědy jako celku je výzkum struktury, funkce a vývoje celistvých komplexů reality
    - soustavou rozumíme jakýkoli komplex vzájemně se ovlivňujících elementů
    - systémový přístup využívá všeho, co věda neshromáždila a shromáždí
    - za soustavu pokládáme obecně jakýkoliv účelově definovaný komplex element (komponent, prvků, částí, činitelů, jevů) spjatých vzájemnými vztahy v prostoru a čase
  - hlavní funkcí výchovně vzdělávací soustavy je rozvoj subjektu, svobodné harmonické rozvíjení dětí, mládeže i dospělých
- **jednotlivé systémy - Blížkovský**
  - soustavu tvoří dva základní elementy – **objekt** (předměty, zákonitosti = O) a **subjekt** (lidé = S)
    - **zákonité vztahy typu O – O, tj. vztahy mezi dvěma objekty**
      - v biosféře, abiosféře, fyzikální, chemické zákonitosti bez vlivu člověka
    - **zákonité vztahy typu S – O, tj. vztahy mezi subjekty a objekty věcné povahy**
      - vztahy lidé – příroda, lidé – materiální výsledky jejich aktivity
    - **zákonité vztahy typu S – S, tj. vztahy mezi dvěma subjekty**
      - společenské vztahy lidé – lidé (mezilidské vztahy)
  - vzdělávání postrádá konkretizaci nové hodnotové orientace na tvořivost, humanitu, racionalitu, demokracii a další všelidské hodnoty

- školní výchova je příliš oddělována i izolována od kultivace životního prostředí a celkového funkcionálního vnějšího i vnitřního utváření osobností a skupin
- rozmanitá podoba redukce a jednostranné pojetí cílů a obsahu výchovy
  - harmonické rozvíjení osobnosti se zužuje na jeho jednotlivé stránky, složky a části (přeceňuje nebo podceňuje se ta či ona dimenze výchovy)
- výchovu nelze omezovat na vnější působení na lidi (má mimořádné možnosti sebevzdělávání, sebevýchovy, sebvýchovy i tvůrčí seberealizace)
- celospolečenská povaha výchovy bývá omezována resortně, institucionálně i organizačně
- celoživotní povaha výchovy bývá zužována na výchovu dorůstajících generací, dětí a mládeže
  - vzdělávání dospělých se podceňuje, je však součástí výchovně-vzdělávacího procesu (agogika, andragogika, gerontagogika)
- celodenní dimenzi výchovy brzdí podceňování výchovy mimo vyučování, nekvalitní vedení zájmových aktivit a organizací, nedostatečná kultivace činnosti lidí v jejich volném čase
- jednotlivé postuláty výchovy nabývají svůj konečný smysl teprve podle své polohy a úlohy ve výchovné soustavě, jejich pedagogická funkce se mění v závislosti na místě i čase, v kterém daný prvek vystupuje v celkovém výchovně-vzdělávacím procesu
- **vývojové fáze systémového pojetí výchovy**
  - objevování systémových elementů a dílčích vztahů výchovy
  - modelování celistvých struktur a obrazů výchovy, objevování zákonitostí vývoje výchovně-vzdělávacího systému
- překážka širšího uplatňování i výraznějšího poznávacího přínosu přístupu v pedagogických výzkumech → nedostatečná teoretická příprava
- **modelování**
  - vedoucí metoda systémového přístupu ke skutečnosti, poskytuje možnost vyzkoušet prakticky
  - dobrý model není jen cestou k hlubšímu poznání, ale i spolehlivým mostem mezi vědou a praxí
- podstatou výchovy kultivace osobnosti člověka, jejího světa, cílevědomé utváření uvědomělého, aktivního a tvůrčího vztahu člověka ke světu
- **dělení modelu výchovy do pěti sfér:**
- **sféra reality lidského světa** zahrnuje
  - *abiosféra*
  - *biosféra*
  - *antroposféra* (životní prostředí člověka)
- harmonický rozvoj člověka možný uvnitř komplexních subjektivně-objektivních vztahů
- mnohostranné, poznávací i hodnotící vztahy představují zdroj cílů, prostředků a podmínek výchovy
- **sféra širšího sociálního prostředí**
- určitá aglomerace, region, národ, stát, větší společenství, klima, způsob života ad.
- **sféra užšího sociálního prostředí a utváření určitých lidí**
- utváří individuální i skupinové lidské zvláštnosti, hlavním polem socializace osobnosti personalizace společnosti
- v každé situaci nelze rozlišit formativní vlivy neutrální, disfunkční (negativní) a eufunkční (kultivující)
- **sféra výchovně-vzdělávací soustavy**
- výchovně-vzdělávací soustavu členíme prostorově, časově i podle hledisek pedagogických
- procesuální hledisko:
  - *výchovně-vzdělávací stupně* – gradace vzdělávání, typy škol a vzdělávání dle věku

- **výchovně-vzdělávací cykly a situace** – cyklus školního roku, porovnání situace ve třídě na začátku a na konci školního roku
- **výchovně-vzdělávací akty** – pochvala student a její účinnost nebo neúčinnost
- **sféra elementů a dílčích relací výchovy**
- jednotlivé či neúplné prvky výchovy a jejich vztahy
- **subjekt výchovy** – uvědomělý tvůrce, nositel a realizátor výchovných záměrů
- **objekt výchovy** – adresát, příjemce i interpret a spolutvůrce ve výchovném procesu
- **podmínky výchovy** – dány úrovní života a životního prostředí vychovávaných, tím co již bylo výchovou dosaženo, tím co tvoří východisko dalších pedagogických snah
  - vnější podmínky – úroveň životního prostředí, sociální a přírodní okolnosti, vliv prostředí
  - vnitřní podmínky – úroveň vychovávaných jednotlivců i skupin, vlastnosti, zkušenosti
- **cíl výchovy** – objevené a vědomě zvolené pedagogické možnosti, čeho má být dosaženo, cíle poskytují výchovně vzdělávací výsledky
- **výchovné prostředky** – každá vnitřní i vnější podmínka využitelná k dosažení vytýčených cílů
  
- **nesystémové pojetí výchovy – Blížkovský, Svobodová, Šmahelová**
- jednostranné pojetí výchovy, tři druhy:
  - **dvoupólový model**
    - dialog mezi pedagogem a vychovávaným jedincem, vztahy mezi partnery ve výchově jádrem pedagogické problematiky
  - **třípólový model**
    - vztah mezi učitelem, žákem a učivem = didaktický trojúhelník
  - **čtyřpólový model**
    - relativně úplný, ale statický a uzavřený; vztahy mezi učitelem, žákem, učivem a okolnímu světu
  
- **funkce výchovy** – plný rozvoj lidské osobnosti, rozvíjet všechny ve všem všestranně - **Jůva**
  - příprava k sociálním rolím
    - nejtypičtější sociální role – občan, pracovník, ochránce a tvůrce životního prostředí, partner a rodič, účastník kulturního života, uživatel hodnot, uživatel volného času, účastník dopravy
  - rozvoj základních kvalit osobnosti
    - subjektivní kvality, které se ve výchovném procesu rozvíjejí
    - dvoustránkovitost výchovy – vzdělávání a výchova v užším slova smyslu
    - rozvíjíme vědomosti, schopnosti, návyky, postoje ke skutečnosti, zájmy a potřeby, chování
  - rozvoj v kulturních oblastech
    - plný rozvoj jedince znamená orientovat ho v oblastech kultury
    - výchova světonázorová; jazyková, vědecká a ekologická; technická, ekonomická a pracovní; mravní, právní, politická; estetická; tělesná
  
- pohyb proměnných cílů, prostředků a podmínek výchovy je současně i jejich vzájemným koloběhem
- podstata úsilí o výchovně-vzdělávací soustavu (VVS) → znovuoobnovování a optimalizace vztahů objektů a subjektů výchovy a vztahů podmínek, cílů a prostředků výchovy
- optimalizace výchovně-vzdělávacího procesu předpokládá uvědomělou součinnost pedagogické teorie i praxe
- pojetí výchovy směřuje k poznání a optimalizace výchovně-vzdělávací činnosti
- význam metodologický → vymezuje povahu i specifickou pedagogického myšlení a jednání a pedagogického přístupu ke skutečnosti

- specifčnost pedagogického myšlení a jednání je v komplexní odpovědnosti za rozvíjení člověka
- v popředí zájmu pedagoga stojí vztahy mezi subjekty a objekty, proměny v procesu výchovy člověka i sociálních skupin

**Literatura :** BLÍŽKOVSKÝ, B. *Systémová pedagogika pro studium a tvůrčí praxi*. Ostrava : Amosium servis, 1992.  
JŮVA, V. sen. a jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno : Paido, 1999.  
PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*. Praha : Portál, 2000.  
PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 3. rozšířené vydání. Praha : Portál, 2001.  
SVOBODOVÁ, J., ŠMAHELOVÁ, B. *Kapitoly z obecné pedagogiky*. Brno : MSD, 2007.